

MELIKA SALIHBEG BOSNAWI

PALIMPSEST EGZISTENCIJE

- PISANJE O ŠKRABANJU -

Bismi'llâh!

Treba iz toga izvući pouku. Jednom za svagda. Naime, iz činjenice da riječi ostaju biti najboljim i jednim univerzalnim sredstvom ukupne ljudske komunikacije. Ako nije tako, zašto onda nikad ni od jednog muzičara nije zatraženo da komponira muzički komad, kojim bi se preporučilo, ili ne, neko književno djelo? (Mi ovdje ne govorimo o slučaju u kojem nečija literatura može nadahnuti nekog muzičara na vlastito skladanje). Ili, da li je ikad zatraženo od nekog slikara da obavi isti zadatak? Ali glede književnikâ...

Bio je poziv da pišem o njegovu slikarstvu. Složih se, no odmah je započela igra. Ništa manje od te sprave, naime pisaljke, opisuje ono što ja koristim već skoro tri decenije za prenošenje svoje literature. No i moj zdrav razum pridruži se avanturi, postavljajući pitanje: da li je alatka za rad tačan opis umjetničke izvedbe? Nikako! Ja pripadam obitelji umjetnikâ (ili zanatlijâ) kojima uopće nije važno je li komad drveta, ili peruška, il' gušćije pero, ili olovka, ili kreda, il' pisaći stroj, ili, najnovije, keyboard, instrument za proizvodnju njihove umjetnosti. Jer, ni u jednom od ovih slučajeva, sredstvo simboliziranja ne mijenja temeljni simbol, koji je u našem slučaju slovo. A koje je, sa svoje strane, i sâm znak, koji reprezentira zvuk, u čijoj inicijacijskoj kompoziciji, to jest u riječi "Budi!", čeka na sve nas, u pričuvu, naš stvarni početak, i stvarno uvođenje u svako naše djelanje; uključujući i umjetničko.

(No zašto žurim?).

Uistinu, više od jedne decenije, ja ne upotrebljavam drugo sredstvo za pisanje osim kibord, šaljući kroz njega, na daljnju obradu riječi, moje književne udarce po njem. Ali gle! Što je moja književnost dalje od toga da bude ispisana mojim vlastitim rukopisom, to više nalik manuskriptu postaje njegovo slikarstvo. Očigledno je da su sâm nazivi naših umjetničkih djelanja, naime pisanje i slikanje, napustili svoje tradicionalne definicije; bilo glede simbolâ, bilo glede radnih sredstava. Samo u Edinu i mom slučaju? Nipošto! Ali zašto, i od kada?

Odavna! Pa ipak, ja nisam voljna pokušati ovdje odgovoriti na prvo pitanje: zašto? Jer, ja nisam povjesničar umjetnosti, niti kritičar, već umjetnik koji je i proizvođač i plijen, zajedno, historijskih mijenâ, koje nastaju, ne samo na polju umjetničkih sredstava, već i umjetničkih misli; posljedično.

Edin Numankadić je, kao i većina njegovih kolega, platio svoj račun onom što je slikarstvo pretpostavljeno da bude u samoj svojoj naravi. Rečeno ukratko,

vizualna gesta duha, učinjena uz pomoć boje, unutar određenog vremena, i unutar utvrđenog prostora. Prema tome, nema sumnje: Edin je slikar.

No, pazite! Od stanovite tačke u njegovu slikarskom životu, on sve više upotrebljava riječi pune značenjâ, to jest, njihovu vizualnu reprezentaciju - slova, u proizvodjenju vlastite umjetnosti. Da to uzmem zdravo za gotovo, ili da postavim nekoliko pitanja? Kao, na primjer, da li se Edino umjetničko iskustvo poklapa s njegovim životnim? Da, zaista! i to je upravo razlog što ja više volim da poduzmem vlastito istraživanje.

Dopustite mi zato postaviti nekoliko uvodnih pitanja!

P: Kada je E. Numankadić započeo tu avanturu, naime pisanja po svome slikanju?

O: Za vrijeme rata; u Bosni.

P: Gdje je on živio u trenutku kada je njegova vizualna umjetnost počela posudjivati od riječi?

O: Unutar opsjednutog grada; Sarajeva.

P: Šta je u to doba, i unutar tog prostora, bila njegova glavna potreba?

O: Ne manje od one za kruhom, nastojanje da pošalje poruku svijetu, inficiranom predugom šutnjom nad neizrecivim zločinima, koje smo svi morali trpjeti. (Ja ću odbaciti ovdje njegovu naknadnu tvrdnju da njegova "ratna umjetnost" nipošto nije bila poziv u pomoć, niti neka vrsta poruke, radije monolog, način da spasi vlastiti um. Ja ću ispustiti ovdje tu očiglednu neistinu, jer on ne zna odgovor na moju sumnju: kad bi to bilo tako, zašto bi onda on nastojao svim silama, čak i putujući van, usred ratnog kaosa, učiniti što javnijim svoj "solilokvij". Zajedno s radovima drugih umjetnika, s kojima je dijelio sarajevski *war-shop*?!).

P: Kome i kakvu vrstu poruke je on imao potrebu poslati?

O: Čovjek drugom čovjeku; univerzalnu!

P: Da li je njegova vizualna umjetnost bila dostatna za tako sveobuhvatan zadatak?

O: Ne; naravno da ne! Jer, što je neljudskiji bivao svijet, i onaj unutarnji i onaj vanjski, to je veća i hitnija bila potreba sarajevske populacije da obavijesti ostatak čovječanstva o svojoj mucu; na univerzalno razumljivom jeziku. Je li to mogao biti ijedan drugi osim jezika riječi, bile one rečene, ili čujne, ili napisane, ili pročitane, ili čak prevedene?!

P: Da li je Edin Numankadić, čovjek i umjetnik, bio izuzetak u tome?

P: Nikako! On je bio slikar koji je osjetio neodoljivu potrebu da svoju vizualnu pobunu upotpuni riječima koje nose poruku.

P: Šta je onda učinio?

O: On je jednostavno uzeo kredu, i pisao po svojoj slici. Sjećam se njegova veličanstvenog *Kvarteta* iz tog doba, na čijoj je tamno-oslikanoj plohi, on napisao bijelim: *danas, jučer, nikad, sutra*. Ništa nije bilo upotrebljeno pukim slučajem u toj izvedbi: ni bijelo, ni crno, ni riječ, ni kreda, ni boja. (Pitam se da li Edo ikad, u privatnosti svoga ateljea, mijenja ovaj poredak. Završavajući ga, na primjer, riječju *nikad*, ili brisanjem svih riječi, a onda ispisivanjem samo jedne, primjerice, riječi

sutra; četiri puta. Očigledno, moguće su mnoge kombinacije, jer su riječi i njihova značenja, ispisana kredom, lahko izbrisiva!).

Hajmo sad natrag, u ratno doba, na početak izazova kojeg su riječi uputile Edi! Njegova nevina potreba za samo jednom, ili za jednom jedinom rečenicom, uskoro se pretvorila u ozbiljnu nuždu za cjelovitim i rječitijim tekstom. Nebivši sâm nadaren umijećem riječi, već samo njegovim zaljubljenikom, Edo je "preuzeo" tekstove drugih umjetnika, i to upravo one koji su nosili poruku kakvu je i sam imao potrebu odaslati; samome sebi (kako to danas tvrdi), ili drugima, svejedno, no uvijek - jasnu poruku.

Mada osjećajući neodoljivu potrebu da ih prepíše (naime, misli drugih) u svoju vlastitu umjetnost, E.N. se nije ograničio na svoje slike kao na njihovu jedinu podlogu. On ih je primjenjivao, isto tako, i na druge uokvirene površine, zrcalo, na primjer, u kom se svakodnevno ogleda, ili staklo razbijenog prozora, kroz koji je možda zurio u budućnost. (Savjetujem ti, moj prijatelju, utišaj svoje današnje post-festum govorenje da si ih ti, te tudje tekstove, zato što si ih trebao samo za svoj vlastiti monolog, mogao jednako upisati u oblak, ili čitav prizor vidjen s tvoga prozora. Moj dragi slikaru, oslobodi se tog naknadno probudjenog kompleksa! Ti dobro znaš da mi danas možemo vidjeti samo one medju tvojim "solilokvijima" koje si ti sam materijalizirao uz pomoć sasma opipiljivih površina, i ponudio ih na "čitanje". Jadni moj družo, čemu to naknadno osjećanje postidjenosti zbog...?!

Ne žuri! evo me kako i samu sebe zaustavljam; na vrijeme!).

Takav je bio odgovor jednog slikara na ratnu viku i metež. Na takav je način Edin Numankadić, umjetnik vizualne geste, iskazao svoj protest, ili svoj poziv u pomoć; vidljiv i čitljiv, istodobno.

(Jesam li ja ovo obavila neku vrstu sociološkog, psihološkog, ili čak politološkog istraživanja? Da, pomalo od svakog! Jer nema načina da se to propusti kad se piše o Edinom ratnom, ili poratnom, slikarstvu. Njegovi umjetnički uvjeti *apsolutno* su u suglasju s njegovim egzistencijalnim).

No, osim ovih, Edin je proizvodio i druge vrste umjetničkih djela, za vrijeme, i nakon rata u Bosni. Obične stare stvari, uz koje je živio, i uz pomoć kojih je, i fizički, i duhovno, preživio ratnu svakodnevicu, bile su više no vrijedne umjetničke zabilješke. Pa ako i nije mogao "ovjekovječiti" njihov aranžman u ratnom kontekstu, ono im je bar mogao ponuditi svoj *homage* u, privremenim i nesigurnim, no još uvijek umjetničkim, instalacijama.

Medjutim, mi smo ovdje usredotočeni samo na Edine *manuskripte*. Slova, riječi, ili tekstovi nastavili su svoju prisutnost i u njegovu poratnom slikarstvu. Istina, ne na potpuno isti način, jer slanje poruka svijetu nije više spasilački čin. (Zato, gubite se, gubite! Skoro bih se zaklela da se, danas, ovako nezahvalno i neuljudno, Edin, slikar, nastoji otarasiti svoje ratne slabosti prema tekstu).

Kao što smo rekli ranije, upotreba dobro organiziranih riječi u njegovoj slikarskoj umjetnosti bila je Edin odgovor na ratni košmar. Naravno, takva vremena nisu pogodna za refleksiju, kojoj je Numankadićeva vizualna umjetnost inače toliko naklonjena. Za trajanja te strašne kušnje, on je bez predumišljaja, sasma jednostavno, posvema otvoreno, ne osjećajući ni stid, ni krivicu, priznao

komunikacijsku nadmoćnost riječi, sâmom njihovom uporabom u svome slikarstvu.

No rat je prošao. Edin ga je preživio. Njegovo slikarstvo takodjer, mada možda oboje izmijenjeni. Ne toliko, ili nikako, u svojim vanjskim oblicima, koliko...

Hvala Bogu, E.N. nije postao ratnim invalidom! Niti je ratna pošast obezvrijedila njegovu umjetnost. Pa ipak, nakon jedne takve zastrašujuće sinteze, kao što je bila naša, dolaze vremena za pojedinačne analize.

Numankadić, sad i mislilac, ne može odoljeti potrebi da istraži svoje *ratne* radove. Zašto mu je, naime, trebalo da u svoju *umjetnost slutnje* ugradjuje neke i nečije tuđe izričite ideje? Zbog formi slova u kojima su one reprezentirane, ili zbog same njihove sadržine? Glede formi, odgovor je: nipošto! (Jer mi smo tragično osiromašeni za istočnjačku mudrost *džafra!*). Glede njihove univerzalno shvatljive poruke: možda! Ili, da budemo pošteniji: dakako! Pa ipak, odakle dolazi ta univerzalnost riječi kao takvih? Naći odgovor na ovo pitanje, Edin je uzeo za svoj najpreči zadatak; jednom kad su ratne opasnosti skončale u (opasnome) miru.

Šta u tom cilju on danas radi?

Krenimo prvo od njegove hipoteze, koja možda glasi ovako: *Mora da postoji nešto više što počiva iza vidljivih oblika i značenja riječi, nešto tako moćno da mu se utječemo i onda kad se svi drugi simboli, pa i život sam, krše pod težinom sveopćeg nihilizma.* Da bi to našao, da bi stigao do njihovih suština, Edin prvo mora oduzeti riječima i jasnu formu, i pripadni smisao. Mora ih prvo načiniti, a potom, što prije, raščiniti, sve da bi, kako se to obično kaže, razotkrio Istinu.

(I ne sanja kako Joj je blizu!)

I, evo nas, usred onog što se danas poglavito može vidjeti u Edinoj radioni. Usred gomile *zapisâ*, kako on i njegova školska kritika pogrešno nazivaju njegove škrabotine; mjestimice vrištava kolorita. Evo nas listati njihove debele mape, i pitati se: zaista, zašto je na kraju ostala samo besmislena šara, od onog što je u početku, zacijelo, bilo osmišljeno zapisivanje?

Podjimo nazad! Na sam početak. Jer u tim se obojenim škrabotinama još uvijek razaznaje čitav postupak. Reproducirajmo ga, uz malo neophodne mašte, sve da bismo otkrili kako i zašto su ova švrljanja, pretenciozno (?) nazvana "zapisima", nastajala u radionici jednog kreativno-neurotičnog, ali intelektualno-uozbiljenog umjetnika, kakav je Edo!

Pokušajmo sebi predstaviti! Evo ga kako uzima najprije svoje akrilik boje, i oslikava papir. (Sad umbrom, sad narandjom, sad opet vrisne ludilo žute!). Evo ga, zatim, kako uzima kedu i piše, vlastitom rukom, po toj oslikanoj plohi: neke riječi, ili tekstove, ili samo slova, svejedno! A onda ih, onoliko žurno koliko mu to sama narav akrilika dopušta, nad/slikava. Štoviše, nastoji ih, nemilosrdno, sastrugati špahtlom (o nevina, zidarska, halatko!), sve u nervozi da svoje originalno pismo, svoju, ne daj Bože! poruku, zбриše sa lica svoje slike, ali i lica z/bivanja. Da je, neartikuliranu, pošalje u nepostojanje. Da onda za njom i sam ode u Ono iza...

Sve tako, po nekoliko puta. Sve dok se ne zadovolji Slikarev duh, ili ne umori ruka. Ispisivanje, nanošenje boje preko pisma, grubo brisanje; sve

nestrpljivije, i sve nasrtljivije na ono što bi trebalo da počiva s onu stranu transparentnih oblika i značenja, negdje...

I evo ih! Dva inverzna palimpsesta. Jer, što više slojeva boje nanosi Edin na svoj originalni zapis rukom, naime tekst/riječ/slovo, nastojeći ga svakim novim, i uz pomoć grebanja, poništiti, pretvarajući ga, na kraju, u puku škrabotinu, to više on uklanja slojeva sa palimpsesta Egzistencije. Na kojem se, sve jasnije, ukazuje, ispod nanosâ egzistentnog, originalni tekst kojeg svi, univerzalno, i nepogrješivo, čitamo, a koji glasi: "Budi!".

Je li to E.N. ušao u polje Tajne nastajanja? Rekla bih, uistinu da! no nije sasvim izvjesno je li on to prodiranje obavio na potpuno svjestan način. Zaključak je s vama.

Ono što je Edin Numankadić našao na kraju činjenja svoga, i istodobnog raš/činjavanja Palimpsesta Egzistencije, on zove Energijom. Jednom Elementarnom snagom.

Protivim se; i srcem i dušom! Jer to ime riskira da opiše samo fizički aspekt Prvotnog pokreta, što je čisti apsurd, zaniječe li mu se onaj drugi, implicitni, inteligibilni. Ja bih to radije nazvala Primordijalnom komunikacijom, Prvotnom porukom, Inicijacijom u postojanje, Dovodjenjem u bivanje, riječju - Stvaranjem.

No da li bi ona, ta Primordijalna poruka, uopće i bila moguća bez postojanja njezina univerzalnog Odašiljatelja, Komunikatora "Jestva", Stvoritelja svega, Egzistencije-kao-Takve? Koja je, kad još nije bilo ničega, pa ni Prostora ni Vremena, ma kakav razlog da je imala, odaslala poruku (naredbu, poziv) našem ne/jestvu; da istupi naprijed.

Naravno da ne! Ta prva kratka vijest ne/biću da bude biće, ono je što Edin Numankadić vjerojatno "iščitava" na kraju svoje umjetničke studije. Traga li on uistinu za Istinom u svojim *zapisima* (ili *škrabotinama*, svejedno!), on onda mora, zajedno sa svima nama, otkriti, i priznati, da ni sâm ne čini ništa drugo doli što slijedi tu paradigmu Stvaranja. Naime, odašilje poruke (pozive, naloge) svojim hipotetičkim umjetničkim djelima da se pojave pred njegovim, i pred našim, očima. Ali, dok to Apsolutna Egzistencija čini samo (svjetlosnom) riječju; pomišljenom, poželjenom, izgovorenom, sve u isti mah, i uvijek predstavljenom jasnim slovima, on se, evo, mora poslužiti s toliko različitih, već postojećih, entiteta-alatki: rukom, bojom, papirom, kredom, špahtlom, pa čak i samom, našom, ljudskom, riječju.

Rezimirajmo! Bivši učinkom Prvotne poruke, život i sam nije doli to isto. A s njim, onda, i svako naše djelanje; uključujući i tzv. stvaralačko, umjetničko.

Edo je, ipak, donekle u pravu. Sve postojeće ne treba nužno tekst/riječ/slovo da bi se izrazilo. Neko može, kao što to on čini post-festum, čak i zanegirati takvu jednu potrebu, ili namjeru. Čovjek može biti nevjernikom (u Jednog, i Jednoću), on može biti potpuno nesklon umijeću riječi, pa tako uz/nevjerovati u činjenicu da je inicijacijska naredba "*Budi!*", koja je dovela Svijet u Postojanje, univerzalno simbolizirana upravo njima. No, ipak, niko ne može raš/činiti, ne može za/nijekati činjenicu - da smo svi mi najprije bili njezinim primateljima, da smo je svi univerzalno čuli, pročitali, osjetili, vidjeli..., upoedinjujući se, prije no što smo,

oholi, počeli odašiljati vlastite. A sve u nastojanju da nju, izvornu, bez koje nas uopće i nije, skrijemo, da je, možda, i zbrišemo; nadodajući, preko nje, vlastite naslage savršenom palimpsestu Egzistencije. Koja-kao-Takva i ne može biti doli Jedna, Jedinstvena, i Objedinjujuća.

Ova je istina opće mjesto, polazna "tačka" za svaku našu umjetničku izvedbu. Nadmoćnost umjetnosti riječi i ne mora biti opće priznata, niti je potrebno o njoj raspravljati. Ona je odveć očigledna. No ono što je takodjer očigledno, to je da ta činjenica, sama po sebi, ne čini književnike neizbježno nadmoćnim nad predstavnicima drugih vrsta stvaralaštva. Jedna *Guernika* rječitija je od mnoge napisane stranice. S druge strane, mistička šutnja u koju, na kraju, potone svaka istinska gnostička, tačnije 'irfânî (ili, pomodnije, sûfiska) poezija, tiša je od svakog apstraktnog slikarstva.

Hoće li E.N. uspjeti do kraja skinuti s palimpsesta Egzistencije naslage prolaznih egzistenata, da bi dosegao Nju i Njega - Apsolutne? Hoće li, brišući svoje vlastite zapise, znati pročitati do kraja onaj prvotni? Hoće li čuti kompoziciju dva glasa, prepoznati smisao dva egzistencijalizirajuća konzonanta: B i D, hoće li stići do Stvoritelja svih stvaralaca? Možda hoće! Jer, on je već ušao u suštinu, on već, nemilosrdno, poništava svoj vlastiti zapis-poruku, da bi došao do onog izvornog, ispisanog na ploči Bîća, rukom Čiste Moći, Koja mu je podarila sposobnost neposrednog kušanja; učinivši ga umjetnikom. Možda, avaj! ipak sasma nesvjesnog onog što mu je dato ko najviši dar.

Naše integralne realizacije zavise od integritetâ naših ličnosti, naše moralne cjelovitosti, i naše intelektualne i umjetničke čestitosti; zajedno. Hoću li biti do kraja nepravedna ako iskažem svoj pesimizam glede broja onih koji su se samo/objedinili? Većina nas je, pa i Edo, nalik na ljude iz Mûsâova/Mojsijeva naroda, mir na nj! kojima su ribe subotom same dolazile na oči...

Ne iščitamo li svi mi, pravilno, u našim umjetnostima, i u našim životima, onu originalnu poruku koja počiva na dnu naslaga naše prolaznosti, onda se moramo strašno potruditi da dokažemo: da naša sricanja, da naši raznovrsni "zapisi", da naša "škrabanja", pa možda i sami naši životi kakve vodimo, nisu doli blefiranje. (Odnosno, kako bismo mi to lijepo po bosanski rekli, pravljenje, gradjenje). Ili samo zabluda!

U svakom slučaju nikad solilokvij, nikad i nikako razgovor sa samim sobom. Već uvijek dijalog, uvijek komunikacija (pa i onda kad neko puca odozgo, a neko dolje gine). Jer to je, u svijetu mnoštva, u kojem nužno jesmo samim tim što uopće i jesmo, naše prirodno stanje, i prirodna situacija naših umjetnosti. Čak i kad je samo vizualna, ili samo zvučna, čak i kad je gestualna, nijema, nemušta, ili do kraja neartikulirana, čak i kad je samo besmisleno švrljanje, ona je uvijek poruka. Kao što je to, da ponovimo, i sâmo naše bivanje; kao učinak Prvotne, ili kao njezin nositelj i prenositelj, ili kao kreativni odašiljatelj vlastite.

(Sarajevo, 06. veljače, 2000.)